

İran'da Türk Muhalefeti

Davut TURAN*

Çok milletli bir ülke olan İran'ın genel nüfus yapısını Türkler, Farslar, Araplar, Kürtler ve Belçiler oluşturmakta, bunların yanı sıra yerel kavimler de yaşamaktadır. İran'daki Türkler XI. yüzyılın başlarında bu topraklara gelmişlerdir. İran'da etnik sayım yapılmadığı için kesin rakamların söylenmesi mümkün değilse de günümüzde İran'da 25-35 milyon arasında Türk yaşadığı düşünülmektedir. Bu çalışmada İran'daki Türklerin özellikle Güney Azerbaycan Türklerinin İran siyasî yaşamındaki muhalif duruşları ele alınmış, Türkmenlerin ve Kaşkay Türklerinin durumları da incelenmiştir. XX. yüzyılın başlarına kadar Türklerin hâkimiyetinde bulunan İran'da, o dönemden itibaren Fars kültürü resmî ve baskın kültür haline getirilmeye çalışılmaktadır. İran'da yaşayan diğer etnik gruplar ise Farslaştırma sürecine karşı çıkarak muhalefetlerini ortaya koymaktadırlar.

İran'da Yaşayan Türkçe lehçeler**

Lehçe	Nüfus	Coğrafi Konum	%100
Azerbaycan Türkçesi	23,500,000	Doğu ve Batı Azerbaycan, Erdebil, Zencan, Hemedan, Kazvin ve Tahran Eyaletleri	%37
Kaşkay Türkçesi	1.500.000	Fars Eyaleti	%2.8
Türkmen Türkçesi	2.000.000	Gülistan ve Mazenderan Eyaleti	%3.17
Horasan Türkçesi	400.000	Horasan Eyaleti ve Becnurt, Guçan	%1.13
Halaç Türkçesi	17.000	Erak Eyaletinin kuzey Batısı	%0.06
Kazak Türkçesi	3.000	Gorgan Eyaleti	%0.07

İran'da Türklerin Hâkimiyeti Dönemi

Maverâünnehir'in Karahanlılar'ın hâkimiyetine girmesi, İran'da dokuz asra yakın süren Türk egemenliğini başlatmıştır.¹ Karahanlılar'ı Samaniler ve Gazneliler izlemiş; Dandanakan Savaşı'ndaki (1040) galibiyet de Horasan ve Sistan'ın Selçuklular'a geçmesini sağlamıştır. Tuğrul Bey, Sâsânî Devleti'nden sonra ilk kez el-Cezîre'den Maverâünnehir'e kadar olan bütün İran coğrafyasını tek bir devlet sınırları içine almayı başardı.²

Bir Şii hanedanı olan Safeviler'in 1502'de yönetimi ele geçirmeleriyle İran'da yeniden doğuş dönemine girilmiştir. Şii zümrenin liderliğini yapan Şeyh Safiyyüddin'in torunlarından İ-

* 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Bilimsel Danışman, davuturan@gmail.com

** Tabloda tahmini nüfus sayımları Türkçe lehçelere dayanılarak verilmiştir www.etnologue.com

1 Osman Gazi Özgüdenli, "İran, Tarih-Fetihden Safevilere Kadar", TDV İslam Ansiklopedisi. C.22, s.395-400

2 a.g.m.

mail, bu mezhebi yeniden organize edip siyasî altyapısını güçlendirerek bütün İran'a yaymıştır. Şah İsmail'in kurduğu Safevi hanedanı iki buçuk asra yakın (1500–1735) bu coğrafyaya hükmetmiştir. İran'da Safevilerin yayılması, Anadolu'da siyasî birliği oluşturan Osmanlı Devleti'ni enişelendirince Yavuz Sultan Selim 1514'de Şah İsmail'in üzerine yürümüş ve Çaldıran Ovası'ndaki savaştan Osmanlı orduları galip çıkmıştır. Bu yenilgiye rağmen Safeviler ülkenin sınırlarını bugünkü Bağdat'tan (Irak) Herat'a (Afganistan) kadar genişletmişlerdir.

Azerbaycan coğrafyasında 18. yüzyılın ilk yarısında yaşanan Rus işgallerinin yanı sıra aynı dönemin en önemli olayı şüphesiz Avşar hanedanlığının, Safevi Devleti egemenliğine son vermesidir. Avşar Hükümdarı Nadir Şah'ın Horasan'da iktidarı ele geçirmesinin ardından Ruslar, 1735'te Gence'de imzalanan antlaşma gereği, Hazar sahilinin işgal ettikleri bölgelerinden çekilirler. Kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti de Tiflis, İrevan, Nahçıvan ve Tebriz'den çekilince Nadir Şah Azerbaycan genelinde hâkimiyet sağlar.³

Safeviler'den sonra ikinci uzun ömürlü hanedanı kuran Kacar Türkleri ise, Timurular zamanında Türkistan'dan gelip Kuzey Azerbaycan'da Kafkas cephesine ve İran'a yerleşmişlerdir. İran'ı ele geçiren Kaçarlar, kurdukları hanedan ile ülkeyi 1794-1920 yılları arasında idare etmiş ve modern çağlara kadar getirmiştir. Zayıfladığında ise Rusya ile 12 Ekim 1813'de Gülüstan Antlaşması'nı imzalayarak Aras nehrinin kuzeyini Ruslara bırakmıştır. Rusya'nın kontrolüne geçen hanlıklar Rus yönetimini kabul etmeyerek Rus güçlerine karşı direnişe başlamıştır. Osmanlı Devleti'nden yardım beklentisinin boşa çıktığını gören Hanlıklar, Abbas Mirze komutasındaki

3 Faruk Sümer, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü. TTK Yayınlar; Ankara 1999, s. 75-90

Kacar ordusuyla birlikte Rus güçlerine karşı saldırıya geçmiştir. Şiddetli direnişe rağmen Rus güçleri İrevan'ı işgal ederek güneyde Maki Hoy ve Karadağ hanlıklarını da geçerek Tebriz'e kadar ilerlemiştir. Bunun üzerine Kacar Hanedanlığı ile Ruslar arasında 21 Şubat 1828 tarihinde Türkmençay Anlaşması imzalanarak bugünkü sınırlar oluşturulmuştur. Kacarların ardından Pehlevi Hanedanı 1926'da İran'ı yönetmeye başlamıştır.⁴

İran Modernleşmesi ve Türkler

Pehlevi Hanedanı'nın ilk kralı Rıza Han olmuş 1941 yılında sürgüne gönderildiğinde de yerine 22 yaşındaki oğlu Muhammed Rıza Şah geçmiştir. Bir darbeyle ele geçirdiği İran Şahlığı'na başlar başlamaz müthiş bir Türk düşmanlığı ve aşırı bir Fars milliyetçiliği politikası güden Pehlevi, saltanatı boyunca dilleri, kanları ve benlikleriyle İran Türklerini ortadan kaldırmayı amaçlayan asimilasyon planını, olanca vahşeti ile kanlı bir şekilde uygulamıştır.

İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri, 20. yüzyılın başından itibaren Türk millî kimliğini korumak üzere çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bunların ilki Tahran'da başlayan "Meşrutiyet Hareketi"dir ve 5 Ağustos 1906'da Muzaffereddin Şah'ın Meşrutiyet Fermanı'nı imzalamasıyla sonuçlanmıştır. Bu zamana kadar olaylara karışmayan Güney Azerbaycan'da, Tahran'da Millî Meclis'in açıldığı 7 Ekim 1906 tarihiyle aynı günde "Azerbaycan Millî Meclisi" açılmıştır. "Millî Meclis" adından endişeye kapılan Tahran'ın baskısıyla bu ad "Azerbaycan Eyaleti Encümeni" şeklinde değişmiş ancak halk "Kutsal Encümen" adını kullanmıştır. Adı geçen encümen bu tarihten itibaren G. Azerbaycan'ı yönetmiş ve despotizme karşı açılan savaşta Azerbaycan halkına önderlik etmiştir.

1925'de koyu bir Fars milliyetçisi olan Rıza Han, Kaçar hâkimiyetine son vererek Pehlevi saltanatını kurdu.

23 Haziran 1908'de Muhammed Ali Şah Kozcu Birlikleri, Tahran'da "Millî Meclisi" bombardıman ederek meşrutiyete karşı bir darbe gerçekleştirmiştir. İran'ın genelinde iktidarı eline geçiren merkezî hükümet, Azerbaycan'a ordu göndermiş ancak Satter Han ve Bagir Han önderliğinde ayaklanan halk, orduyu Tebriz'den çıkarmayı başarmıştır. Bunun ardından Tebriz 11 ay boyunca kuşatılmış çok sayıda Tebrizli açlık ve hastalık sonucu ölmüştür. Ancak bütün bunlara rağmen şehir teslim olmamıştır. Bu dönem Tebriz'de "Azerbaycan Meşrutiyet Cumhuriyeti" fikri de öne sürülmüştür. Nitekim Sattar Han o dönemde merkezî hükümeti şöyle tehdit etmiştir: "Bizim isteğimiz bu zulüm ve diktatör yönetiminin son bulmasıdır. Biz hukuk, hürriyet ve anayasa talebinde bulunuyoruz. Biz Şah'a bir kötülük gelsin istemiyoruz. Ancak o (Şah) istediğimizi vermelidir. Yoksa cumhuriyet ilan edeceğiz." Meşrutiyet Harekâtı, 16 Temmuz 1909'da meşrutiyetçilerin Tahran fethi ile son bulmuştur.⁵

Hiyabani Muhalefeti

Birinci Dünya Savaşı sonrası İran, ülke çapında merkezden kopma eylemlerine sahne olmuştur. Bunlardan en önemlisi Horasan, Gilan ve Azerbaycan ayrılıkçı isyanlarıydı. Genç yaşlarda olmasına karşın, meşrutiyet harekâtının önderlerinden sayılan Şeyh Muhammed Hiyabani "Azerbaycan Demokrat Fırkası" partisini kurarak (1918), 7 Nisan 1920'de "Azadistan Devleti"ni kurmuş ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. "Millî Hükümet" iş başına gelir

4 Cemil Hesenli, Soğuk Savaşın Başladığı Yer Güney Azerbaycan, Selenge Yayınları, İstanbul 2006

5 Chaquari, Cosroe, The Russo-Caucasian Orgins Of The Iranian Left, Social-Democracy In Modern Iran. Curzon Pres. London. 2001.

gelmez reformlar uygulayarak Azerbaycan'ın demokratikleşme ve modernleşmesini amaçlamıştı. Ne yazık ki merkezî yönetim bu girişime fırsat tanımamıştır. 1920 Eylül'ünde İran Hükümeti'nin gönderdiği silahlı birliklerle çatışan "Millî Hükümet" yenilgiye uğramış, liderleri Hiyabani ise bu çatışma sonucu şehit düşmüştür. Bu olayın ardından Keleyber bölgesinde Kiyemi'nin önderliğinde bir direniş hareketi başlamış ancak bu isyan da devlet güçlerince bastırılmıştır. 1 Şubat 1922'de Lahuti'nin liderliğinde Tebriz'de başka bir isyan gerçekleşmiş ancak bu isyan da hükümetin gönderdiği Rıza Han birlikleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.⁶

Pehlevi saltanatını kuran kuyu Fars milliyetçisi olan Rıza Şah, merkezîyetçi bir politika izlemiş ve "İran Milleti" yaratmak amacıyla başta Türkler olmak üzere bütün Fars olmayanlara karşı sistematik bir asimilasyon politikası uygulamıştır. 1930'da Farsça, İran'ın tek resmî dili olarak ilan edilmiş; 1935'te Farsça olmayan (Türkçe, Arapça, vs.) coğrafi ve tarihî isimler değiştirilmeye başlanmıştır; 1937'de Azerbaycan Eyaleti iki bölüme ayrılmıştır.⁷ Bu dönemde Azerbaycan ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan ciddi bir gerilemeye maruz kalmıştır.

Devrimin esas liderlerinden olan Azerbaycanlı Ayetullah Şeriatmedari, Azerbaycan'ın muhtariyeti talebinde bulunarak şöyle demiştir: "Benim yerim 17,5 milyon Azerbaycan Türklüğünün dayanak noktası olan Tebriz olacaktır".

Millî Hükümet Dönemi

1945'te Mir Cafer Pişeveri'nin başkanlığında, Hiyabani'nin kurduğu "Azerbaycan Demokrat Fırkası" tekrar faaliyete başlamıştır. 21 Aralık'ta M. A. Şebusteri başkanlığında Tebriz'de kurulan "Millî Meclis", Pişeveri'ni "Azerbaycan Millî Hükümeti" başkanlığına seçmiştir. "Millî Hükümet", "Fedailer"den oluşan millî ordu vasıtasıyla Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde egemenliği hâkim kılarak, benzeri görülmemiş bir biçimde köklü reformlar uygulamayı başarmıştır.

1946'da İran merkezî hükümeti "Azerbaycan Millî Hükümeti" ile imzaladığı anlaşmalarla bu özerk devleti resmen tanımış olsa da aynı yıl içerisinde Fars Pehlevi Devleti ordusu Özerk Azerbaycan'a saldırmış ve "Azerbaycan Millî Hükümeti"ne son vermiştir. Azerbaycan'ın işgalinin ardından binlerce Azerbaycanlı ya katledilmiş ya da sürgün edilmiştir.⁸

İran İslam Devrimi ve Türk Muhalefeti

1979 İslam Devrimi'nden sonra Azerbaycan'da yeniden bağımsızlık hareketi başlamıştır. Devrimin esas liderlerinden olan Azerbaycanlı Ayetullah Şeriatmedari, Azerbaycan'ın muhtariyeti talebinde bulunarak şöyle demiştir: "Benim yerim 17,5 milyon Azerbaycan Türklüğünün dayanak noktası olan Tebriz olacaktır". Azerbaycanlıların taklit mercii olan Şeriatmedari'nin bu tutumu Azerbaycanlılar tarafından desteklenmiş, onun liderliğinde Müslüman Halk Partisi (Hezbi Halk Müselman) kurulmuştur. Merkezî hükümet 7 Aralık'ta Kum kentinde oturan Şeriatmedari'nin evine baskın düzenlemiş, Şeriatmedari güçlükle kendisini kurtarabilmiştir. Bunun üzerine Tebriz'de halk ayaklanmış ve şehrin idaresini ele geçirmiştir. Bu çatışmalardan bir sonuç elde edemeyen hükümet çareyi Şeriatmedari'yi ikna etmekte bulmuştur. İslamî duyguların

6 Turec Atabeki, Azerbaycan Der Tarihi Muasiri İran, Tahran 1380, s.53-60

7 R. Belge s. 294

8 Abrahanyan Yervan, İran beyn-i do inkılab, Merkez Yay, Tahran 1379.s.373

ağır bastığı bir dönemde Azerbaycan millî hareketinin kan dökmekten başka bir sonuç doğurmayacağını anlayan Ayetullah Şariatnamedari, ayaklanmanın durdurulmasını istemiş ve bunun üzerine hak ayaklanması son bulmuştur.⁹

Şariatmedari hareketinin bastırılması ile Güney Azerbaycan millî direnişi bitmemiştir. İslam Devrimi'nden günümüze kadar Güney Azerbaycan millî hareketi güçlenerek devam etmiştir. Güney Azerbaycan millî hareketi günümüz İran siyasal hayatında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Merkezî devlet zayıfladığı zaman Azerbaycan Türkleri kendi millî haklarını elde etmek için ayaklanmışlardır. 1979 Devrimi yıllarında Azerbaycan Türklerine kültürel ve edebî alanda bazı özgürlükler getirilmişse de uzun sürmemiştir. Özellikle İran-İrak Savaşı'nın başlamasıyla millî haklarını isteme çabaları ikinci plana itilmiştir. Savaşın ardından Rafsancani'nin sıkıyönetimi, Azerbaycan Türkleri içerisinde milliyetçiliğin sistemli şekilde gelişmesini engelledi. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması Güney Azerbaycanlılar içerisinde millî bilincin yükselmesine büyük oranda katkıda bulunmuştur. 90'lı yıllardan sonra Güney Azerbaycan Türklerinde milliyetçilik geleneksel çizgisi olan kültürel sahadan, siyasî sahaya kaymıştır. Güneyde bu millî bilincin yükselişi, İran İslam Cumhuriyeti'nin Azerbaycan-Ermenistan Savaşı'nda Ermenistan'dan yana tavır almasıyla sonuçlanmıştır.

1996 yılındaki İran İslam Parlamentosu seçimlerinde, Tebriz'de milletvekilliğine adaylığını koyan M.A. Çehregani seçim propagandasında millî haklara değindiği için birinci turu kazanmasına rağmen ikinci turda istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu dönemde Tebriz'de büyük gösteriler düzenlenmiştir.

Azerbaycan Türkleri ve İran'daki Yeşil Hareket

Güney Azerbaycan Türkleri'nin İran seçimlerindeki tavrını daha önceden de tahmin etmek mümkündür. Bunun duygusal yönünü 9. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden yola çıkarak anlamaktayız. 2005 seçimlerinde siyasî kimliğiyle fazla bilinmeyen ve milliyetçi bir düşünceye sahip olmayan aday M. Mehralizade, Türklerin bölgesinden en fazla oyu almıştır. Bu da adayın etnik kökeninin önemini ortaya koymaktadır.

Güney Azerbaycan'ın merkeze olan münasebetinin sırrını ise 2006 Mayıs hareketinde aramak lazımdır. Karikatür krizi veya Böcek Krizi de olarak bilinen olay Mayıs 2006'da Güney Azerbaycan'ın bütün şehirlerinde halk ayaklanmasına ve kitleli protestolara sebep olmuştur. Bu protestolarda atılan sloganlar Azerbaycan'ın merkeze olan yaklaşımını sergilemiştir. Bu nedenle söz konusu sloganların bir kısmına yeniden göz atmakta fayda vardır. Bunlar arasındaki "Haray haray men Türk'em", "Azerbaycan uyaktır Türk diline dayaktır" (dayak-arka) "Fars dili it dili", "Ölüm olsun Fars şovenizmine", "Türk milleti var olsun, düşmanları har olsun" "Sattarhan'ın kanına yemin ederiz ki Tahran'ı yakarız" gibi sloganlar ön plana çıkmıştır.¹⁰

Yeşil Hareketin liderliğini üstlenen Musevi, Hatemi ve Rafsancani yaklaşık çeyrek asır İran yönetimini ellerinde bulundurmuşlardır. Bunların yönetimi esnasında Güney Azerbaycan halkının istekleri doğrultusunda hiçbir adım atılmamıştır ve halk bunun bilincindedir. Ayrıca Yeşil Hareket, İran sistemi içerisindeki üst düzey yöneticiler arasında ideolojik kutuplaşma, güç ve çıkar çatışması sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile Yeşil Hareket kurumaya yüz tutmuş yaşlı bir ağacı ıslah ederek yeniden güçlü şekilde yeşermesine yönelik yapılan bir çabadır. Bu da Güney Azerbaycan milliyetçi hareketi stratejisine ters bir durum arz etmektedir. Diğer taraftan

9 Maşallah Razmi, Azerbaycan ve Conbeş-i Tarafdaran Şariatmedari, Tribün Yay, 1998 Stockholm.

10 Arif Keskin, Güney Azerbaycan, İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Yeşil Hareketi, <http://www.turksam.org/tr/a1752.html>, son erişim: 27.01.2011

Meşrutiyet Harekâtından günümüze kadar Türkler merkezin bayraktarı olmuştur. Hiçbir harekette onları yalnız bırakmayarak İran merkezli bir sistemin kurulmasında tamamlayıcı rol üstlenmiştir. Ama sonuç Azerbaycanlılar açısından her zaman başarısızlık olmuştur. Azerbaycan Türkleri bu deneyimlerden yola çıkarak bu sefer kendi sorunlarına kendi pencerelerinden bakmayı seçmişlerdir.¹¹

2- Türkmenler

Nüfuslarının 2–3 milyon arasında olduğu tahmin edilen Türkmenler, İran'ın kuzey doğusunda Türkmenistan Cumhuriyeti'nin güneyinde yaşamaktadırlar. Bu bölgeye Türkmen Sahra da denilmektedir. İran etnik grupları içinde Türkmenler “en zayıf halka” konumundadır. İran'daki birçok etnik grup (Azerbaycanlılar, Kürtler, Beluciler) kendi isimlerini taşıyan eyalete sahip iken Türkmenlerin böyle bir şansları olmamış, ayrıca Türkmenler birkaç eyalet içinde dağıtılmışlardır.¹² Türkmenlerin 1,5-2 milyon kadarı Sünni mezhebinin Hanefi koluna mensup oldukları için diğer etnik gruplara kıyasla daha fazla baskı altında olmuşlardır.

Türkmenler ile İran rejimi arasındaki ilişki, Türkmenlerin Sünni olması ve devrimin ilk yıllarında gerçekleşen Günbed Olayı nedeni ile bozulmuştur.¹³ 1979'dan sonra İran rejimi Türk-

11 Hüseyin Isalı, İran Cumhurbaşkanlığı Seçim Süreci ve Sonrasında Güney Azerbaycan'ın Konumu, <http://www.gunaskam.com/tr/> son erişim: 02.02.201

12 İran'da Türkmenler Hazar denizi kıyısından başlayarak Gülüstan (Gorgan) ve Horasan (Rezervi, Kuzey ve Güney) olmak üzere dört eyalette (Ostan) yerleşmişlerdir.

13 1979-80'de Türkmenlerin yaşadığı Türkmen Sahra bölgesinde ayaklanma olmuştur. Bu ayaklanma bugün de varlığını sürdüren Türkmenlerin Siyasi ve Kültür Ocağı (Kanon Ferhengi Siyasi Helg-r Türkmen) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu gösteriye 30 bin Türkmen katılmıştır. Muhhamet Derhşende Tumaç liderliğindeki bu silahlı ayaklanma rejim tarafından kanlı bir biçimde bastırılmış ve ardından da Türkmenlere karşı çeşitli dışlama politikaları uygulanmıştır.

menler üzerinde güvenlik baskısı kurmuştur. Türkmenler ve rejim arasındaki diyalogun temelleri 1997’de Hatemi’nin iktidara gelmesiyle atılmış, 1997’den itibaren Türkmenler kendi dillerinde gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır. Bu iyileşme süreci Ahmedinejad’ın iktidara gelişiyle birlikte zayıflamaya başlamıştır. Ancak İran Türkmenleri dağınıklıkları nedeni ile istedikleri etkinliğe sahip olamamışlardır.

Türkmen Türklerinde milliyetçilik duygusu Azerbaycan Türklerinden farklıdır. Türkmenler Sünni oldukları için milliyetçilikleri de daha ziyade mezheplerine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Türkmenlerin milliyetçilik hareketleri 1925 yılından günümüze kadar devam etmiştir. 1925 yılında Pehlevi rejiminin kurucusu Rıza Şah, *Osman Ahun* liderliğindeki Türkmen özgürlük hareketini bastırılmış ve bundan sonra da asimilasyon politikası izlemiştir. İkinci Türkmen ayaklanması da 1979’da İran İslam Cumhuriyeti’nin Devrim Muhafızları tarafından kanlı şekilde bastırılmıştır. Bu olay İran siyâsî tarihine “Türkmen Sahra Faciası” olarak geçmiştir. Şii ideolojisini merkez alan ve bunun içerisinde Farslılığı da barındıran İran İslam Cumhuriyeti, Türkmenleri hem millî hem de dinî haklarından mahrum bırakmıştır. Bu dönemden sonra Türkmenler merkezî devlet ile silahlı çatışmaya girmemişlerdir.

1997’de Hatemi’nin cumhurbaşkanı olmasıyla Türkmenlerin kültürel faaliyetleri başlamıştır. Türkmenlerin en önemli iki yayın organı olan “Yaprak” ve “Sahra” dergileri bu gün Türkmen halkının siyâsî ve sosyal durumlarını yansıtmaktadır. İran’da hâkim mezhep Şii olduğu için, diğer dinî ve mezhebî azınlıklara resmî olarak baskı uygulanmasa da, gizli bir şekilde örgütlenmeleri engellenmektedir. Dolayısıyla Türkmenler, özellikle “Türkmen Sahra Faciası”dan sonra dinî ve millî inançlarını özgür bir şekilde yaşamamaktadırlar. Türkmenlerin Sünni olması onları İranlılık kimliğinden uzak tutmuştur. Yani Türkmenlerde Türkmenlik bilinci İranlılık bilincinden önde gelmektedir. Çünkü mezheplerinin ayrı olması onlara bağımsız bir kimlik kazandırabilmiştir.¹⁴

Bu gün Kaşkay Türkleri arasında ciddi bir bilinçlenme süreci başlamıştır. Özellikle üniversitelerde okuyan Kaşkaylı öğrenciler, Azerbaycan öğrencileri ile millî kimliklerini koruma yolunda birlikte hareket etmektedirler.

3-Kaşkay Türkleri

Kaşkaylar, yoğun olarak İran’ın ortasındaki Şiraz şehri ve daha güney kesimini de içine alan Vilayet-i Kaşkaî adı verilen bir idari bölgede yaşamaktadırlar. Bu bölgede başta Şiraz olmak üzere irili ufaklı 20 kadar şehir bulunmaktadır: Sipidan, Berucer, Semiron, Âbâde, Mordeşt, Lar, Cehrom, Fûruzâbâd, Kazron, Mümesnâ, Behbahan, Keçseran, Dugonbedân, Ramhürmüz, Buşehr, Kongan, Deştensan, Deşt-i Erjen ve Merudeşt gibi. Kaşkaylar, 500 yıldan fazla bir zamandır Şiraz’ı ve Basra Körfezi’nin doğu sahillerini kışlak, Hazar Denizi’nin güneyindeki Elburz Dağlarını da yaylak olarak kullanmaktadırlar.

Elliden fazla aşiretin meydana getirdiği bir Türk topluluğu olan Kaşkaylar, Caferî mezhebi-ne mensupturlar. Tarım, hayvancılık ve halı dokumacılığı ile geçinirler. İlhan adı verilen bir bey tarafından yönetilirler. Kaşkaylar da İlhan’ın her buyruğu bir emir olarak telakki edilir. Kaşkayların kadınları da aynı erkekleri gibi maharetle silah kullanırlar. Bu savaşçı özellikleri sebebiyle 900 yıldan fazla bir süre İran’da hâkimiyet tesis eden Türk Hanedanlıkları, Kaşkayları ülke içerisinde Farsların herhangi bir aykırı hareketine karşı bu bölgelere göndermek ve yerleştirmek su-

14 Dadnameye Torkemensahra, www.turkmenlik.org. B. Geri, “Nezeri Gozera Be Serneşte 200 Sal Gozeşteye Torkemensahra”, www.erkilik.org

İran muhalefeti, İran'da yaşayan Türklerin isteklerini ve varlıklarını inkâr ettiği sürece, merkezî muhalefet ve Türk muhalefeti arasındaki kopukluk gün geçtikçe artacaktır.

retiyile denge unsuru olarak kullanmışlardır. Kaşkaylar yarı göçebe, yarı yerleşik bir hayat sürmektedirler. Örf, adet ve törelerine bağlılıklarıyla meşhurdurlar.

Bugün Kaşkay Türkleri arasında ciddi bir bilinçlenme süreci başlamıştır. Özellikle üniversitelerde okuyan Kaşkaylı öğrenciler, Azerbaycan öğrencileri ile birlikte kendi millî kimliklerini koruma yolunda birlikte hareket etmektedirler. Kaşkay Türkleri aşiret yapısına sahip oldukları için millî kimliklerini korumada daha başarılı ve şanslı olmuşlardır.

Sonuç:

İran'da Türklerin ciddi bir nüfusa sahip olması, İran'daki değişikliklerde onlara söz hakkı kazandırmaktadır. Tarihsel olarak da İran'daki değişimlerin ön ayağı her zaman Türkler olmuştur. 1979 İran İslam Devrimi'nden sonraya kadar, İran'daki devrimlerin kaynağı ve merkezi Tebriz şehri olmuştur. Ancak Güney Azerbaycan'da Türklük duygusunun gelişimi ile birlikte İran'da yaşayan Türkler kendi muhalefetlerini yaratarak Tahran muhalefetinden farklılaşmışlardır. Bunun en bariz örneği de 2009 İran cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrası itirazlarda gözlemlenmiştir. İran muhalefeti İran'da yaşayan Türklerin isteklerini ve varlıklarını inkâr ettiği sürece, merkezî muhalefet ve Türk muhalefeti arasındaki kopukluk gün geçtikçe artacaktır. Onun için eğer İran'da bir değişim planlanıyorsa, merkezî muhalefet ve diğer muhalif gruplar arasında diyalog kurulması, isteklerin garantiye alınması ve izlenecek yolun birlikte belirlenmesi daha verimli olacaktır. Bugün Güney Azerbaycan'da hâkim olan siyasî cereyan, Azerbaycan millî hareketi olduğu için, İran'daki ve bölgedeki değişimlerde bu hareketin istekleri dikkate alınmak zorundadır. Aksi takdirde merkezde başlayan muhalefetin yaşaması ve başarıya kavuşması zor gözük-
21. YÜZYIL